

Seksuaalse enesemääramise eapiiri muutmise analüüs

Kaire Tamm, Tuuli Ploom

Sisukord

1. Olukorra ülevaade
2. Noorte seksuaalkäitumine ja väärkohtlemise kogemused
3. Eapiiri muutmise alternatiivid ja võimalikud mõjud

Kriminaalpoliitika analüüsi talitus

Juuli 2011

Eesmärk

Anda lühiülevaade seksuaalse enesemääramise eapiiri (KarSi §-ide 145 ja 146 kontekstis) muutmise võimalikest lähtekohtadest ja kirjeldada muutmisega kaasneva võimalike mõjusid.

Kokkuvõte

- Seksuaalse enesemääramise eapiir erineb riigiti märkimisväärselt. Eestis on karistatav täisealise suguhendus ja sugulise kire rahuldamine noorema kui 14aastasega; Euroopa Liidus on eapiir vahemikus 13 kuni 18 aastat (keskmine 15) ja enamikus Eesti naaberriikides 15–16 aastat. Eapiiri erinevust põhjendatakse sageli kultuuri- ja moraalnormide ning ühiskonnas väljakujunenud tavade erinevusega.
- Seksuaalse enesemääramise eapiir kattub praegu kriminaalvastutuse eaga (14), samal ajal erineb see nt abiellumise (15 aastat) ja raseduse katkestamise eapiirist (18 aastat). Muudatusi kavandades tasub arvestada kooskõla ka teiste eapiirangutega.
- Mitmes riigis on eapiiril erandeid partnerite vanuse, soo või usaldussuhte alusel. Näiteks pole eapiirist noorema partneriga seksuaalsuhe karistatav, kui noorte vanusevahe on väike; kõrgem eapiir kehtib usaldus- või sõltuvussuhte korral (nt üks pool on õpetaja, treener). Eestis sellised erandid puuduvad, v.a asjaolu, et eapiir ei hõlma 10–17aastaste alaealiste endi seksuaalset läbikäimist ja karistatav on suguhendus järeltulijaga.
- Kriminaalstatistika andmetel on lapsealistest suguhendusse astunud kõige rohkem 13aastastega ja sugulist kirge rahuldatud 12aastastega. Samal ajal napib andmeid, mis näitaksid, et 14- ja 15aastased on haavatavamad ja suuremas ohus seksuaalse ärakasutamise ees kui sihtrühmad, kes praegu on eapiiriga kaetud.

Taust

Inimese üks põhiõigusi on seksuaalne enesemääramisõigus, s.o õigus vabalt valida, kas, kellega, millal ja mil viisil seksuaalvahekorda astuda. Et kaitsta lapsi seksuaalse ärakasutamise eest ja tagada laste normaalne areng (sh eakohane seksuaalne areng), on seaduses määratud seksuaalse enesemääramise vanus. Eestis on see karistusseadustiku järgi 14 aastat, mis tähendab, et täisealise seksuaalvahekord noorema kui 14aastasega on igal juhul seksuaalkuritegu.

Viimastel aastatel on eapiir tõusnud korduvalt huvikeskmesse: ettepanekuid piiri tõsta on teinud nii sotsiaalministeerium kui lastekaitseorganisatsioonid. Küsimust on arutanud riigikogu õiguskomisjon ja täiskogu (2010. a menetleti eapiiri tõstmise eelnõu 728 SE¹) ning avalikkus laiemalt (vt nt Osalusveeb, 2008; Kalmus, 2008a ja 2008b; Raun, 2010 jm). Teema on pälvinud tähelepanu teisteski riikides, sealjuures on arutletud nii eapiiri tõstmise kui ka langetamise üle.

Analüüsi andmestik

Analüüsi andmeallikatena on kasutatud teemakohast erialakirjandust, laste ja noortega tegelevate organisatsioonide seisukohti, noorte seksuaalkäitumise uuringuid ja kriminaalstatistikat. 2011. aasta mais arutati teemat ka erialaekspertide ja lastekaitseorganisatsioonidega.

Üks peamisi probleeme oli andmete vähesus selle kohta, mis vanuses partneritega on noored seksuaalvahekorras ja mis vanuses partneri poolt lapsed n-õ konsensuslikes suhetes kõige sagedamini ärakasutamist kogevad. Seetõttu saab eapiiri muutmise sihtrühma määramisel tugineda vaid kaudsetele hinnangutele ja teiste riikide uuringutele.

Ettepanekud

1. Justiitsministeerium ei toeta erialaekspertide ettepanekut tõsta üldist eapiiri kahe aasta võrra ilma eranditeta. Selline muudatus tooks kaasa väikese vanusevahega noorte seksuaalsuhete liigse kriminaaliseerimise.
2. Kui eapiiri muuta, siis tasub kaaluda selle tõstmist kõige rohkem ühe aasta võrra ja ainult koos järgmiste eranditega (neid võib kaaluda ka eapiiri samaks jäämise korral):
 - 2.1. üldisest kõrgem eapiir (nt 18 aastat) lapsega suguühendusse astumisele või sugulise kire rahuldamisele, kui tegu on sõltuvussuhtega või ametipositsiooniga, näiteks õpetaja, treener, tugiisik;
 - 2.2. lähiealisuse erand teatud juhtudel eapiirist noorema lapse ja noore täiskasvanu seksuaalsuhtele (nt 15aastase eapiiri puhul 14- ja 18aastase suhe). Siin on kaks võimalust: (a) määrata vanusevahemik, mil seksuaalsuhe eapiirist noorema lapsega pole karistatav, (b) mitte karistada seksuaalsuhet, milles osalejad on vanuselise, psüühilise ja füüsilise arengu või küpsuse poolest sarnased.
3. Kuna ELi lasteporno vastu võitlemise direktiiv seab Eestile lähiaastatel kohustuse analüüsida lastevastaste seksuaalkuritegude koosseise ja karistusmäärasid, siis võiks oodata eapiiri muudatustega direktiivi ülevõtmiseni ja teha seejärel kõik vajalikud muudatused üheskoos.
4. Sotsiaalministeerium ja Tervise Arengu Instituut peaksid koolinoorte terviseuuringuid tehes koguma andmeid ka selle kohta, mis vanuses partneritega on teismelistel seksuaalsuhted. Selliseid andmeid on vaja, et hinnata eapiiri tõstmisega hõlmatava sihtrühma suurust.

¹ Eelnõu hääletati 9. juunil 2010. a menetlusest välja.

5. Lisada eapiiri tõstmise teema järgmise kuriteoennetuse nõukogu päevakorda ja kaasata arutellu ka laste seksuaalse arengu ja lastekaitse eksperte (nt seksuaaltervise liidust, psühhiaatrite seltsist, lastekaitse liidust).

I. Olukorra ülevaade

1.1. Eapiir Eestis ja teistes riikides

Karistusseadustiku (KarS) paragrahvide 145 ja 146 järgi on Eestis kriminaliseeritud täisealise isiku seksuaalvahekord või muul moel sugulise kire rahuldamine alla 14aastasega. Seadusandja on lähtunud eeldusest, et selles eas lapse võime mõista seksuaalkäitumist on sedavõrd piiratud, et isegi kui temalt nõusolek saada, on ikkagi tegu ärakasutamisega. (Sootak & Pikamäe, 2009). Alla 14aastast ei peeta arengutasemelt veel küpseks, et mõista seksuaalvahekorras olemise tähendust ja sellega kaasneva võivaid riske ja tagajärgi.

Tuleb ka arvestada, et KarSi § 147 kohaselt loetakse alla 10aastast last seksuaalkäitumise kontekstis arusaamis- ja otsustusvõimetuks. See tähendab, et alla 10aastase lapsega suguühendusse astumist käsitletakse õiguslikult kui vägistamist, muul viisil sugulise kire rahuldamine on karistatav kui sugulise kire vägivaldne rahuldamine.

Tabel 1. Vanusevahemikud, kus suguühendusse astumine ja sugulise kire rahuldamine on lubatud

Seksuaalpartneri vanus	<10	10	11	12	13	14	15	16	17	> 18
<10	Ei*	Ei*	Ei*	Ei*	Ei*	Ei	Ei	Ei	Ei	Ei
10	Ei*	Jah	Jah	Jah	Jah	Jah	Jah	Jah	Jah	Ei
11	Ei*	Jah	Jah	Jah	Jah	Jah	Jah	Jah	Jah	Ei
12	Ei*	Jah	Jah	Jah	Jah	Jah	Jah	Jah	Jah	Ei
13	Ei*	Jah	Jah	Jah	Jah	Jah	Jah	Jah	Jah	Ei
14	Ei	Jah	Jah	Jah	Jah	Jah	Jah	Jah	Jah	Jah
15	Ei	Jah	Jah	Jah	Jah	Jah	Jah	Jah	Jah	Jah
16	Ei	Jah	Jah	Jah	Jah	Jah	Jah	Jah	Jah	Jah
17	Ei	Jah	Jah	Jah	Jah	Jah	Jah	Jah	Jah	Jah
> 18	Ei	Ei	Ei	Ei	Ei	Jah	Jah	Jah	Jah	Jah

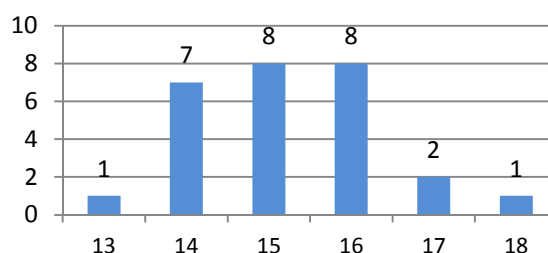
Selgitus: „Ei*“ – KarSi § 147 kohaselt on alla kümneaastane laps seksuaalkäitumise mõttes arusaamisvõimetu; kriminaalvastutuse iga algab 14 eluaastast, alla 14aastaste puhul tegeleb õigusvastase käitumisega alaealiste komisjon.

Seksuaalse enesemääramise eapiir ei hõlma 14–17aastaste ja täisealiste konsensuslikke ning 10–17aastaste alaealiste endi seksuaalsuhteid. Tahte vastaselt toime pandud suguühendus või muul viisil sugulise kire

rahuldamine on karistatav hoolimata partnerite vanusest, sealjuures alaealise kannatanu korral on karistused rangemad. Alaealiste prostitutsiooni- (§-id 175–176) ja pornograafiakuritegudes (§-id 177–178¹) on eapiir 18 ja seksuaalse ahvatlemise puhul (§ 179) 14.

EAPIIR ERINEB RIIGITI MÄRKIMISVÄÄRSELT, EESTI KUULUB ELIS MADALA EAPIIRIGA RIIKIDE HULKA

Euroopa Liidu (EL) riikides (vt ka lisa 1) jääb eapiir vahemikku 13 kuni 18 aastat; keskmine eapiir on 15,2 aastat².

Joonis 1. Euroopa Liidu liikmesriikide arv eapiiri vanuse kaupa, 2011

Enamikus ELi riikides (veidi üle kahe kolmandiku) on seksuaalvahekord lubatud 15aastase ja vanemaga, keskmisest kõrgem on eapiir Iirimaa ja Küprosel (17) ning Maltal (18). ELi madalaim eapiir on Hispaanias (13 aastat³, veel madalam on see Vatikanis: 12 aastat).

Eesti koos kuue teise ELi riigiga (Austria, Bulgaaria, Itaalia, Portugal, Saksamaa, Ungari) kuulub selle umbes kolmandiku hulka, kus eapiir on 14 aastat. Eesti erineb selle eapiiriga nii lähinaabritest Põhjamaades kui teistest Balti riikidest: 15 aastat on eapiir

² Andmed teiste riikide eapiiride kohta on pärit sellistest allikatest nagu AVERT, Wikipedia ning varasemast sotsiaalministeeriumi eapiiri analüüsist.

³ Hispaania karistusseadustikus kehtib siiski üks erand: kui 13–16aastase nõusoleku saamiseks on kasutatud pettust, siis vanemate kaebuse alusel on see karistatav.

Taanis, Rootsis, Islandil, 16 aastat Norras, Lätis ja Leedus ning ka Venemaal.

Riigiti erinevad eapiirid iseloomustavad ka Põhja-Ameerikat. Ameerika osariikides on eapiir vahemikus 14 kuni 18 aastat, sh veidi enam kui pooltes osariikides 16 aastat, ning Kanadas alates 2008. aastast 16 aastat. (AVERT, 2011)

RIIGITI ERINEVAID EAPIIRE PÕHJENDATAKSE SAGELI KULTUURI- JA MORAALINORMIDE NING ÜHISKONNAS VÄLJA KUJUNENUD TAVADE ERINEVUSTEGA

Kuigi ka laste seksuaalkäitumise näitajad võivad riigiti mõnevõrra erineda (vt nt Haldre, 2009), põhjendatakse eapiire kõige sagedamini sotsiaalsete ja kultuuriliste teguritega. On täheldatud, et näiteks seal, kus religioonil on silmapaistev roll, on kõrgemat eapiiri selgitatud väärtushinnangutega: enamik Ameerika osariike, Iirimaa, Malta. Riikides, kus lähtutakse pigem teaduslikest selgitustest ehk lapse arengulisest valmisolekust, peetakse sobivaks piiriks murdeiga (+ 1/2 aastat) – enamik Euroopast, aga ka Jaapan ja Hiina (Riigikogu stenogramm, 2010).

Ka laste seksuaalkäitumist üldiselt käsitletakse erinevalt: mõnel maal peetakse seda loomulikuks järguks lapse kujunemisel täiskasvanuks, teises hälbivaks ja moraalinormidega sobimatuks (BookRags, 2011).

MITMES RIIGIS ON EAPIIRIL ERANDEID PARTNERITE VANUSE, SOO VÕI USALDUSSUHTE ALUSEL

Euroopa Liidu riikides on eapiir kehtestatud sooneutraalselt ehk ühesugune eapiir kehtib nii tüdrukutele kui poistele ja sõltumata sellest, kas tegu on hetero- või homoseksuaalse suhtega.

Suurbritannias kehtestati ühesugune eapiir – 16 aastat – sama- ja erisooliste suhetes 2000. aastal, enne oli see heteroseksuaalsetes suhetes 16 ja homoseksuaalsetes suhetes 21 aastat (Waites, 2003). Muudatuse ajend oli nii Euroopa Parlamendi 1994. aasta resolutsioon,

mis kohustas liikmesriike ühtlustama homo- ja heteroseksuaalsete suhete eapiiri, ja Euroopa inimõiguste kohtu 01.07.1997. a otsus, mille kohaselt puuduvad objektiivsed ja mõistlikud põhjendused, miks peaks eapiir samasooliste suhetes erineva (Ellis & Kitzinger, 2002).

Ligi pooltes ELi riikides on peale üldise eapiiri kehtestatud erandid seksuaalsuhetes olivate vanuse ja arengutaseme alusel ning usaldus- või sõltuvussuhte korral.

LÄHIEALISTE ROMEO JA JULIA KLAUSEL

Lähiealiste nn Romeo ja Julia klausel (*close-in-age exemption*) võimaldab kaitsta eapiiri lähedase vanusega noori, välistades kriminaalvastutusest juhtumid, kus eapiirist noorema isiku ja tema partneri vanuseline erinevus pole suur (Age of Consent ..., 2010). Partnerite vanuseline diferentseeritus on kasutusel Austrias, Hollandis, Itaalias, Soomes, Saksamaal, Rootsis, Sloveenias, enamikus Ühendriikide osariikides⁴, Kanadas jm.

Mõnes riigis on vanusevahemik seadusega fikseeritud noorema partneri vanuse järgi. Näiteks Austrias ja Itaalias, kus üldine eapiir on 14 aastat, ei karistata seksuaalvahekorra eest 13aastasega juhul, kui partner on temast kuni kolm aastat vanem. Kanadas, kus üldine eapiir on 16, kehtib erand 12–15aastastele: 14- ja 15aastane võib olla vahekorras kuni viis aastat vanemaga ja 12- ja 13aastane kuni kaks aastat vanematega (Miller, 2010). Saksamaal on üldine eapiir 14 aastat, ent üle 21aastase seksuaalvahekord 14- ja 15aastasega on karistatav. Enamikus Ameerika osariikides on erandina lubatud konsensuslik seksuaalsuhe eapiirist noorema isikuga juhul, kui vanusevahe on kuni kolm-neli aastat (Age of Consent ..., 2010). Mõnes Ameerika osariigis on lähiealiste erandi alla jäävates juhtumites asendatud kriminaalkaristus väärteo-karistusega.

On riike, kus seaduses on olemas lähiealiste mõiste, kuid ei täpsustata lubatud vanusevahet, vaid lähtutakse sellest, et

⁴ Vt ka <http://www.age-of-consent.info/>

parterite vaimse ja füüsilise arengu erinevus ei ole suur (nt Soome, Rootsi). Arengutaseme erinevuse hindamine on kohtu pädevuses.

Arenguliste eripärade arvestamist toetab ka ELi direktiiv⁵ laste seksuaalse ärakasutamise ja lasteporno vastase võitluse kohta. Selle artikkel 8 käsitleb konsensuslikke seksuaalsuhteid ning võimaldab liikmesriigil jätta karistamata seksuaalsuhte eest, milles osalejad on vanuselise, psüühilise ja füüsilise arengu või küpsuse astmelt sarnased ning kui suhtes ei esine ärakasutamist ega kuritarvitamist (EU Commission Proposal ..., 2010).

Eestis ei ole seaduses lähiealiste erandit, kuid teatud erinevused kehtivad seetõttu, et eapiiriga ei ole hõlmatud 10–17aastaste omavaheline seksuaalsuhe. Näiteks 10aastasel võib olla temast kuni seitse, 11aastasel kuni kuus, 12aastasel kuni viis ja 13aastasel kuni neli aastat vanem seksuaalpartner (vt ka tabel 1). Seega on Eestis alaealiste omavaheline seksuaalne läbikäimine võrreldes mõne teise riigiga (nt Põhja-Ameerika, Kanada, Itaalia jne) vähem piiratud.

USALDUS- VÕI SÕLTUVUSSUHE

Reas riikides on üldisest kõrgem eapiir (sageli ka karmim karistus) sätestatud juhul, kui alaealisega seksuaalsuhtes olev täisealine on positsioonil, mille puhul võib olla tegu usaldus- või autoriteedi- või sõltuvussuhte ärakasutamisega. EN aruandes (2006) on siin nimetatud isikuid, kelle ülesanne on last kasvatada ja lapse eest hoolitseda (nt pereliige, sh kasuvanem, eestkostja, lapsehoidja, hooldaja, arst, sotsiaaltöötaja); lapse koolitajad (õpetaja, treener); usaldus- ja tugiisikud, nõustajad, kirikuõpetajad, koguduseliikmed ning suletud asutuse personal, kus laps ajutiselt või alaliselt viibib, nt erikooli, lastekodu, noortevangla töötajad.

Usaldus- või sõltuvussuhte erand kehtib Rootsis, Taanis, Suurbritannias, Prantsusmaal,

Itaalias, Rumeenias jm. Nt Rootsis ja Suurbritannias on üldine eapiir 16 aastat, ärakasutamiseriski korral 18 aastat.

Eestis on sõltuvussuhte sättega seotud KarSi § 144: karistatav on suguühendus järeltulijaga. Nimetatud säte kaitseb ka üle 13aastaseid ja süüdlasest sotsiaal-majanduslikult sõltuvaid lapsi nende vanemate (ka võõras- ja kasuvanema, lapsendaja) seksuaalse ärakasutamise eest.

Lisaks on KarSi §-s 58 nimetatud karistust raskendava asjaoluna süüteo toimepanemine isiku vastu, kes sõltub süüdlasest teenistuslikult, majanduslikult või perekondlikult. Nimetatud säte kehtib kõigile teo toimepanijatele ja sõltumata ohvri vanusest. Teenistuslik sõltuvussuhe tähendab nt teenistuslikku alluvussuhet, majanduslik sõltuvus võib tuleneda lepingulisest kohustusest, oodatavast pärandist jms, perekondlik sõltuvus võib tuleneda perekonnaliikme ülalpeetavusest jne (Sootak & Pikamäe, 2009). Muid sõltuvussuhteid Eesti karistusõiguses seoses alaealistega ei käsitle.

⁵ Teggu on eelnõuga, millega tunnustatakse kehtetuks raamotsus 2004/68/JSK.

1.2. Rahvusvaheline kogemus eapiiri muutmisel

RAHVUSVAHELISED SUUNISED KONKREETSET EAPIIRI EI MÄÄRATLE

Kuigi rahvusvahelisi suuniseid eapiiri kohta pole, on Euroopa Nõukogu ekspertide komitee kujundanud seisukoha sobiva eapiiri küsimuses (COE, 2006). Selles leitakse, et sobiv eapiir on 14 aastat, ent tuleb teha erandeid, et võimaldada alaealiste omavahelist läbikäimist, ning kohaldada kõrgemat eapiiri usaldussuhte ärakasutamise korral. Praegu ette valmistatav ELi lasteporno vastu võitlemise direktiivi eelnõu rõhutab vajadust arvestada eapiiri puhul partnerite arenguerinevustega (EU Commission Proposal ..., 2010). Sama eelnõu käsitleb ka lastevastaste seksuaalkuritegude koosseise ja karistumäärasid, mis tähendab, et direktiivi üle võttes peab Eesti ka need küsimused karistusseadustikus üle vaatama ja viima kooskõlla direktiiviga.

NÄITEID EAPIIRI TÕSTMISEST: ISLAND, KANADA, LEEDU

Island tõstis 2007. aastal seksuaalse enesemääramise eapiiri 14 aastalt 15-le, Kanada 2008. aastal 14-lt 16-le⁶ ja Leedu 2010. aasta suvel 14-lt 15-le.

Kanadas ja Islandil eelnes otsusele pikk avalik arutelu. Kanadas algas debatt ligi sada aastat kehtinud eapiiri tõstmise üle aktiivsemalt 1990. aastate lõpul, kui parlament tellis sel teemal eelanalüüsi (Pilon, 2001). Mõte ei leidnud seal sugugi üksmeelset heakskiitu. Seksuaaltervise organisatsioonid leidsid, et eapiiri muutmine, sh vanuseliste erandite kehtestamine, teeb noortele eapiirist arusaamise keerulisemaks ning võib takistada neil saada infot turvalise seksuaalelu ja -

⁶ Sealjuures kehtestati erandid, nt eapiir 18 aastat jäi kehtima anaalse vahekorra ja prostitutsiooni, pornograafia ja usaldussuhte puhul, samuti täiendati lähiealisuse sätteid ehk eapiirang ei laienenud 14- ja 15aastastele, kel oli seksuaalsuhe kuni viis aastat vanematega, ning 12- ja 13aastastele, kel oli suhe kuni kaks aastat vanematega.

tervise kohta. Nii võivad noored, kartes, et tegu on ebaseadusliku seksuaalsuhtega, probleemide või abi vajamise korral (nt rasedus, suguhaigused) tunda vastumeelsust arsti või nõustaja poole pöördumise ees.

2010. aastal tehti Kanadas järelanalüüs (Millet jt, 2010), mis andis eapiiri tõstmisele negatiivse hinnangu. Analüüsis⁷ hinnati, kas eapiiri tõstmine 14-lt aastalt 16 aastani täitis kaht peamist eesmärki: kaitsta 14-15aastaseid teismelisi täiskasvanute seksuaalse kuritarvitamise eest ja ennetada nende ebaküpsusest tulenevaid halbu seksuaalterviseotsuseid. Leiti, et kõrgem eapiir ei pruugi tagada paremat kaitset nendele teismeliste, kes seda kõige enam vajavad. Selgus, et kõige suuremas ohus polnud 14- ja 15aastased, vaid kuni 13aastased, kel oli kõige tõenäolisemalt esimene suguühendus üle 20aastasega – see sihtrühm oli aga kaitstud ka varasema eapiiriga. 39% neist, kes olid vahekorras enne 12 eluaastat, oli seda üle 20aastasega, samal ajal kui vaid 2–3%-l 14- ja 15aastastest oli esimene seksuaalpartner üle 20aastastane. Uuring näitas, et need 14- ja 15aastased, kes olid olnud seksuaalvahekorras, ei teinud sugugi kehvemaid seksuaalkäitumisotsuseid (turvalisus, tervis jms) kui 16- ja 17aastased. (Samas)

Veel selgus, et 14- ja 15aastased teatasid enda seksuaalsest ärakasutamisest tõenäolisemalt kui 16- ja 17aastased, ning neid väärkohtles sagedamini eakaaslane, mitte täiskasvanu. Ka ei ilmnunud suuri erinevusi vanemate (16- ja 17aastased) ja nooremate teismeliste (14- ja 15aastased) seksuaalvahekorda astumises alkoholi mõjul või teismeliste rasedusi; nooremad teismelised teatasid vaid veidi rohkemast partnerist. (Samas)

Islandil oli eapiiri tõstmine ajendatud sellest, et seksuaalvägivalda probleemistik pälvis ühiskonnas järjest rohkem tähelepanu ning tabuteemasid hakati aina julgemalt käsitlema. Eapiiri muutmisel tehti noorte hulgas aktiivset selgitustööd. Lastele selgitati, mida vanusepiir

⁷ Uuringu raames küsitleti 12-19aastaseid seksuaalvahekorras olnud noori.

tähendab, millised on nende õigused ja kohustused, seksuaalkäitumisega seotud riskid ning mida vanusepiiri tõstmine või langetamine konkreetselt igale lapsele tähendab. Seejärel küsitleti lapsi, kas nad peavad vanusepiiri tõstmist vajalikuks ja on selleks valmis ning kui palju tuleks tõsta. Enamik lapsi leidis, et 14 asemel oleks parem eapiir 15 aastat. (Riigikogu stenogramm, 2010; Õiguskomisjon, 2009)

NÄITEID EAPIIRI LANGETAMISE DISKUSSIONIST: SUURBRITANNIA, TŠEHHI, NORRA

Suurbritannias toimus 1990. aastatel arutelu eapiiri ühtlustamise üle homo- ja heteroseksuaalsete suhete puhul (vt ka lk 5). Eapiir ühtlustati 2000. aastal (Waites, 2003). 2000ndate lõpu poole tõusis põgusalt esile eapiiri alandamise teema, nt 2009. aastal käsitleti meedias eapiiri langetamist 14 eluaastani (nt Fawcett, 2009; Lindsay, 2009; Tachell, 2009), ent muudatusi ei järgnenud. Hiljutise diskussiooni keskmes oli alaealiste vahelise seksuaalkäitumise lubamine.

Tšehhis arutleti möödunud kümnendi keskel eapiiri langetamise teemal 15 aastalt 14-le. Muudatuse vajalikkust põhjendati peamiselt asjaoluga, et plaanis oli alandada ka kriminaalvastutuse iga 14 aastani, ning leiti, et need kaks eapiiri peaksid olema ühesugused (Lazarová, 2005). 2009. aastal võttiski parlament vastu otsuse langetada need 14 aastani, ent enne muudatuste jõustumist muudeti poliitilise vastuseisu tõttu mõlemad eapiirid tagasi 15aastale (Tšehhi justiitsministeeriumi ..., 2011).

Norras on aeg-ajalt avaldatud arvamust, et 16 aastat on liiga kõrge eapiir ega ole kooskõlas muutunud ühiskondlike normidega ning noorte tegeliku seksuaalkäitumisega. Norras nagu mujalgi on esimene seksuaalvahekord nihkunud varasemasse ikka ja eapiirist nooremad lapsed on olnud seksuaalvahekorras (veidi üle kümnendiku 14aastastest). (Tisdall, 2004)

1.3. Lühülevaade diskussioonist Eestis

Eapiiri teema tõusis esile 2008. aastal, kui sotsiaalministeerium tegi kirjas justiitsministeeriumile ettepaneku tõsta piiri 15 aastale. Diskussioon jätkus riigikogu õiguskomisjonis, kes korraldas eapiiri tõstmise plusside ja miinuste arutamiseks ümarlaua (Õiguskomisjon, 2009). Samal aastal tegi sotsiaalministeerium küsitluse lastekaitsjate seas, et välja selgitada nende seisukoht (Sotsiaalministeerium, 2009).

2010. aastal võttis riigikogu menetlusse ettepaneku tõsta eapiir 14 aastalt 16-le. Karistusseadustiku muutmise seaduse eelnõu (SE 728, 2010) hääletati esimesel lugemisel juunis 2010 riigikogu menetlusest välja (Stenogramm, 2010).

Eapiiri teemal on seisukohti avaldanud Eesti seksuaaltervise liit, lastekaitse liit, laste huvikoda, psühhiaatrite selts, noorteühendused, erialaspetsialistid. Nende arvamusi on käsitletud lähemalt 3. peatükis.

II. Noorte seksuaalkäitumine ja väärkohtlemise kogemused

Selles peatükis vaadatakse Eesti noorte seksuaalkäitumist 1999. a noorsoouuringu (KISS, 1999) ja HIV-i teematikaga seotud uuringute andmetel (TAI, 2003; TAI, 2005; TAI, 2007; TAI, 2011). Eestis praktiliselt puuduvad andmed seoste kohta varase seksuaalkäitumise ja hilisema vägivallakogemuste vahel.

2.1. Noore seksuaalne areng

SEKSUAALNE ARENG JA SEKSUAALKOGEMUSTE HANKIMINE ON PUBERTEEDIEA LOOMULIK OSA; VALMISOLEK SEKSUAALSUHTES ON VÄGA INDIVIDUAALNE

Laste arengupsühholoogias käsitletakse laste seksuaalset arengut järkjärgulisena, see toimub koos lapse üldise arenguga ehk paralleelselt lapse psüühilise, sotsio-emotsionaalse ja bioloogilise arenguga (Cacciatore, 2008).

Kõige suuremad muutused seksuaalses arengus toimuvad murdeas, mida jaotatakse traditsiooniliselt kolmeks: varane (10–14), keskmine (15–17) ja hiline (18–19). Teismeeas kujuneb välja seksuaalne eneseteadvus ja seksuaalkäitumine ning olulist rolli teismeliste psühho-seksuaalses arengus mängivad teised eakaaslased. (Altoaar & Soo, 2004)

Kuid lapsed ja noored pole homogeenne rühm; nii kognitiivne, füüsiline kui seksuaalne areng pole kõikidel lastel täpselt ühesugune. Eriti palju erineb noorte füsioloogiline ja kognitiivne arengutase keskmises puberteedias. Ka erineb poiste ja tüdrukute seksuaalse arengu kiirus. Poisid küpsevad murdeas keskeltläbi üks-kaks aastat hiljem kui tüdrukud (ESTL, 2009).

Noorte valmisolek sõltub nii omandatud teadmistest ehk seksuaalharidusest ja psühholoogilisest ettevalmistusest kui ka sellest, kuidas noor ise oma suguküpsust tajub

ning millised on noore suhtlemisoskused ja enesekehtestamisvõime.

Eapiirist nooremate laste nõusolekut asuda täisealiselega vahekorda peetakse tahtevastaseks, kuna noortele on seksuaalsusel teine tähendus kui täiskasvanutel. Lapsed ja noored alles loovad oma maailmapilti ja suhtumist normaalsesse seksuaalsusse ega oska riskiolukordades (nt manipuleeriva partneri puhul) seada piire, ennast kehtestada. (Cacciatore, 2008)

LASTE PUBERTEEDIAEG ALGAB JÄRJEST VAREM

Uuringud on näidanud, et murdeiga algab tüdrukutel ja poistel järjest varem. Põhjuseks peavad teadlased muutusi keha rasvasisalduses ja paremat toiduvalikut. Samas pole bioloogiliselt varasem küpsemisega toimunud laste psühhosotsiaalset varasemat küpsust. Selline nn ebakõla bioloogilise ja sotsiaalse küpsuse vahel paneb noortele suure surve.

2.2. Seksuaalvahekorra kogemus

ESIMENE SEKSUAALVAHEKORD ON NIHKUNUD AINA NOOREMASSE IKKA

Uuringud nii Eestis (TAI, 2007; Haldre, 2008) kui ka teistes arenenud riikides (COE, 2006) näitavad, et esimene seksuaalvahekord toimub aina nooremas eas. Kui nt 1960. aastate esimesel poolel sündinud olid esimest korda seksuaalvahekorras keskmiselt 19aastaselt, siis 70ndate lõpus sündinud juba ligi 17aastaselt (Haldre, 2009).

Keskmine seksuaalelu alustamise aeg Eestis on 17,5 eluaastat, see on sarnane nii poistel kui tüdrukutel (TAI, 2009). Põhjamaades toimub esimene seksuaalvahekord keskmiselt ühe aasta võrra varem.

Seksuaalelu varasema alustamise ühe põhjusena on nimetatud murdeea varasemat algust, mis võib olla tingitud keskkonna, toitumisharjumuste jm muutustest. See selgitab varasemat seksuaalelu siiski ainult osaliselt, määravamad on sotsiaalsed tegurid. Üksikisiku tasandil sõltub seksuaalelu

alustamise aeg ennekoike noore isiksuseomadustest, väärtushinnangutest, haridustasemest ja edasiõppimisplaanidest.

Eestis on vähe andmeid selle kohta, kuidas lapsed ise seksuaalse enesemääramise eapiiri sobivust hindavad. Selliseid uuringuid on tehtud nt Suurbritannias (Thomson, 2004), Norras (Smette jt 2009), Islandil. Eestis küsiti ühes 2004. aasta uuringus koolinoortelt, mis on nende arvates optimaalne vanus suguelu alustamiseks. Selle kogemusega vastajad, kes olid selle saanud teistest nooremana, leidsid, et vahekorda võiks astuda ka nooremas eas. Eesti ja vene poiste ja tüdrukute vahel ilmnes sobiva vanuse suhtes märkimisväärseid erinevusi. Eesti neiud väitsid kõige sagedamini, et see vanus võiks olla 14, vene tüdrukute arvates oli optimaalne vanus 16-17, eesti poiste arvates 14-15 ja vene poiste arvates 15-16 aastat. (Soo, 2004)

ENAMIK 13AASTASEID EI OLE OLNUD SEKSUAALVAHEKORRAS

Eesti kooliõpilaste terviseuuringu andmetel (TAI, 2007) on 13–15aastastest olnud vahekorras 15%, seksuaalvahekorra kogemusega noori on 15aastaste seas mitu korda rohkem kui 13aastaste seas ja seksuaalsuhtes olnud noori on rohkem poiste seas. Kui 13aastastest tüdrukutest oli vahekorras olnud 3% ja poistest 7%, siis 14–15aastastest 23% ja 26%.

Seksuaalvahekorras olnud 15aastaste osakaalu järgi on Eesti teiste kooliõpilaste terviseuuringus osalenud riikide seas keskmiste hulgas.

VARANE SEKSUAALKÄITUMINE ON SEOTUD RISKIKÄITUMISEGA

Uuringud nii Eestis (vt nt KISS, 1999; TAI, 2009) kui ka mujal (nt Millet jt, 2010) on näidanud, et noorte varane seksuaalelu algus on sageli seotud riskikäitumisega.

Nooremana on olnud seksuaalvahekorras need, kel on raske vanematega oma muredest rääkida, kes on sagedamini tarvitanud alkoholi, uimasteid või on suitsetajad, aga ka

need, kel pole plaane õpingute jätkamise asjus (TAI, 2009). Seksuaalelu alustamine on seotud ka haridusega: mida kõrgem haridus 25.–29. eluaastaks, seda hiljem on seksuaalelu alustatud. Madalam haridustase võib ka viidata noore pärinemisele kesisematest sotsiaalsetest oludest, mis võib omakorda soodustada nii seksuaalset ärakasutamist kui ka riskikäitumist. (ESTL, 2009)

Kuna suitsetamine, alkohol ja seksuaalelu on täiskasvanute maailma osa (neile lubatud), siis on uurijad tõlgendanud sõltuvusainete kasutamist ja varaseid seksuaalkogemusi noorte iseseisvumispüüdena ja lubatavuse piiride kontrollimisena. Ennekoike alkoholi peetakse riskiteguriks, mis suurendab juhuvahekordade toimumist. (KISS 1999)

Varane seksuaalelu algus ja teadmiste vähesus soodustavad sugulisel teel levivaid infektsioone ja plaanimata rasedust.

ALAEALISTE SÜNNITAJATE ARV ON JÕUDSALT VÄHENENUD

Alaealiste kogusünnituste arv on võrreldes 2000. aastate algusega märkimisväärselt vähenenud: 2000. a ligi 350 ja 2010. a ligi 175. Ennekoike on see vähenenud 16–17aastaste seas; alla 14aastaseid sünnitajaid on aastas üksikuid ja nende arv on olnud üsna stabiilne.

Tabel 2. Teismeliste sünnituste arv 2005–2010

Vanus	2005	2006	2007	2008	2009	2010
13	1	-	1	-	1	-
14	2	3	4	2	2	-
15	22	22	23	24	12	15
16	74	66	89	68	59	48
17	204	207	210	183	127	110

Allikas: Noorteseire 2010

Teismelise sünnitusega kaasneb rida riske. 1999.–2001. aastal tehtud noorte naiste seksuaaltervise uuringust selgus, et teismelistel sündis sagedamini kui 20–24aastastel enneaegne ja madala sünnikaaluga laps. Plaanimata raseduse risk teismeeas oli seotud nappide teadmistega

rasestumisvastaste vahendite kohta, negatiivse suhtumisega kooliskäimisse ja sagedase alkoholitarvitamisega pereliikmete seas. (Haldre, 2008).

2.3. Seksuaalpartneri vanus

MÄRKSA VANEMAD PARTNERID ON PIGEM NOOREMATEL TEISEMELISTEL KUI 15AASTASTEL

Eestis on vähe andmeid teismeliste (seksuaal)partnerite vanuse kohta. 1999. a noorsoouuringus (KISS, 1999) uuriti 9. klasside õpilastelt, kas nad on olnud püsisuhtes ja mis oli püsisuhtes olevate noorte partnerite vanus. Selgus, et püsisuhtes on olnud pisut üle poole noortest ja esimene püsisuhe tekkis ligi pooltel vastanuil enne 14. eluaastat, poistel oli „oma tüdruk“ keskmiselt 12aastaselt ja tüdrukutel „oma poiss“ 13aastaselt. Siin tuleb aga arvestada noorte tõlgendust püsisuhtest: neis suhtes määratlevad noored ise ennast kui paari (käimine, oma poiss, oma tüdruk) ja noored peavad ka väga lühikest suhet püsisuhteks. Nt enamikul noortel oli suhe kestnud mõni kuu. Kui poistel on püsisuhe peamiselt omavanuse või endast noorema tüdrukuga, siis küllaltki suurel osal tüdrukutel on suhe endast märksa vanema partneriga. Püsisuhtes olnud tüdrukutest oli suguühet kogunud kolmandik, poistest ligi pooled (samas).

Tabel 3. 9. klassi õpilaste püsisuhtepartneri vanus noorte hulgas (N = 411)

	Eesti poiss	Vene poiss	Eesti tüdruk	Vene tüdruk
Partneri keskmine vanus	15,2	15	18,2	17,8

Allikas: KISS 1999

Ekspertid on arvanud, et kui keskmises teismeeas tüdrukutel on kohtamissuhted endast neli või enam aastat vanema mehega, siis pole see kooskõlas arengulise vajadusega lävida ja testida suhteid omavanustega, vaid viitab isa-eeskuju puudumisele ja „isa otsmisele“. Neil tüdrukuil on suurem

emotsionaalsete kaotuste ja soovimatu rasestumise oht (KISS, 1999).

Seksuaalvahekorras olnud partneri vanust puudutav küsimus oli sees esmakordselt 2010. a HIVi teematikaga seotud uuringus (Trummal, 2011); 10-13aastastelt seksuaalelu kohta käivaid küsimusi ei esitatud.

Uuringust selgus, et 2/3 noortel oli nende esimene seksuaalvahekorra partner nendest vanem, sh 29-30% puhul rohkem kui kaks aastat vanem. Umbes neljandik õpilastest ütlesid, et nende partner oli samas vanuses. 16-18aastaste grupis on 14-15aastastest rohkem noori, kelle esimene seksuaalpartner oli neist noorem. (samas)

Ka teiste riikide uuringud on näidanud, et vanemad partnerid on pigem noorematel teismelistel. Ühes uuringus (Leitenberg & Saltzman, 2003) ilmnes, et kui 34%-l 11-12aastastest oli esimene seksuaalpartner temast vanem viis või rohkem aastat, siis 13-15aastastel oli see näitaja 12% ning 16-18aastastel 7%. 13-15aastaste seas oli viis ja enam aastat vanemaid partnereid kõige rohkem 13aastastel - 31%, 14aastastel oli see 17% ja 15aastastel 13%. Sarnase vanusega ehk kuni kaks aastat vanemaid partnereid oli 15aastastel 35% ja 14aastastel 23%, 13aastastel aga vaid 12%.

ALAEALISTE SÜNNITAJATE LASTE ISAD ENAMASTI TÄISKASVANUD

Eesti meditsiinilise sünniregistri andmetel jäi 2010. aastal alaealiste sünnitajate lapse isa vanus vahemikku ligi 16 kuni ligi 32 aastat. 15-17aastaste sünnitajate lapse isad olid enamasti täiskasvanud ja neist 6-7 aastat vanemad. Näiteks 15aastaste sünnitajate lapse isa keskmine vanus oli 21 aastat, 17aastastel 22 aastat.

Tabel. 4. Alaealiste sünnitajate lapse isa vanus, 2010

Sünnitaja vanus*	Alaealiste sünnitajate arv	Alaealise sünnitaja lapse isa keskmine vanus (noorim/vanim)
15	16	21,37 (15,87–32,10)
16	47	22,07 (17,56–28,67)
17	112	21,99 (16,79–31,96)

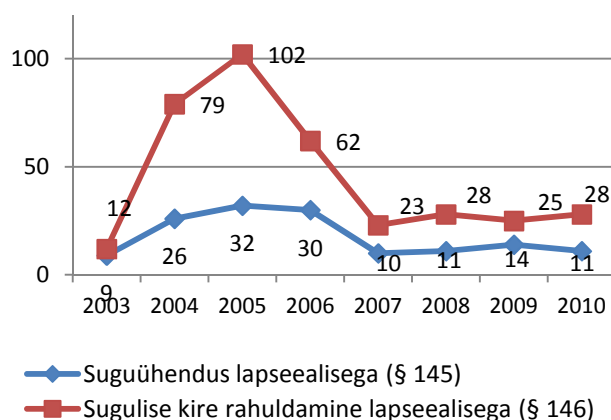
* 2010. aastal ükski 13- ja 14aastane ei sünnitanud.

Allikas: TAI 2011

2.4. Lapseealise seksuaalne väärkohtlemine kriminaalstatistika andmetel

IGA VIIES LASTEVASTANE SEKSUAALKURITEGU ON LAPSEEALISEGA SUGUÜHENDUSSE ASTUMINE JA/VÕI SUGULISE KIRE RAHULDAMINE

2010. aastal registreeriti 39 suguühendust ja sugulise kire rahuldamist lapseealisega (KarSi §-d 145–146), mis moodustas lastevastastest seksuaalkuritegudest ligi viiendiku. Nimetatud kuritegude arv on viimasel neljal aastal olnud stabiilne, jäädes aastas ligi 40 piiresse. Tuleb arvestada, et selliste juhtumite esinemine on tõenäoliselt sagedasem, kui näitab kriminaalstatistika, sest paljud juhtumid ei jõua politsei vaatevälja.

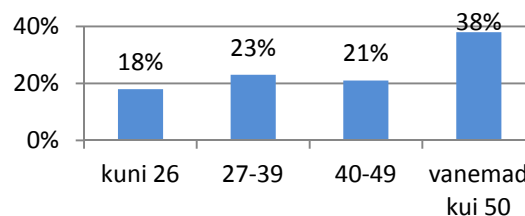
Joonis 1. Registreeritud kuriteod 2003–2010

SUGUÜHENDUSSE ON ASTUTUD ENIM 13AASTASTEGA JA SUGULIST KIRGE RAHULDATUD 12AASTASTEGA

Viimasel kolmel aastal (2008–2010) registreeritud suguühendustest lapseealisega (N = 36) oli veidi alla 60%-l juhtudest kannatanuks tüdruk ja veidi üle 40%-l poiss. Registreeritud juhtumite episoodides sisalduvad andmed vahekorra osaliste vanuse kohta pole täielikud, aga olemasolevate andmete põhjal oli 10–13aastaste kannatanute keskmine vanus ligi 12, kõige enam oli nende seas 13aastaseid: 10–11aastaseid kolmandik, 12aastaseid veidi alla viiendiku ja 13aastaseid ligi pooled. Süüdlaste vanus oli 19 kuni veidi üle 60 aasta. Väikseim vanusevahe vahel oli kuus aastat. Viimastel aastatel lapseealisega toime pandud sugulise kire rahuldamise juhtudel oli kolmandikul juhtudest kannatanu 12aastane, neljandikul 10aastane, alla viiendikul 11aastane ja veidi üle viiendikul 13aastane.

LAPSEEALISEGA SUGUÜHENDUSSE ASTUJA JA SUGULISE KIRE RAHULDAJA ON ENAMASTI ÜLE 40AASTANE

Viimasel neljal aastal on karistusseadustiku paragrahvide 145 ja 146 alusel süüdi mõistetud 40 isikut: 2007. aastal 6, 2008. aastal 14, 2009. aastal 10, 2010. aastal 10. Süüdimõistetud olid mehed vanuses 19–67 aastat. Kuni 26aastaseid noori oli süüdimõistetute seas alla viiendiku.

Joonis 2. Karistusseadustiku paragrahvide 145 ja 146 alusel süüdi mõistetute (N = 40) vanuseline jaotus

III. Eapiiri muutmise alternatiivid ja võimalikud mõjud

3.1. Alternatiivid eapiiri muutmisel

1) *Status quo* – mitte tõsta eapiiri

Senise piiri säilitamist toetab kõige tugevamini argument, et muudatuse vajalikkuse hindamiseks napib tõendusmaterjali, st vähe on andmeid, mis näitaksid, et 14- ja 15aastased on suuremas ohus kui praegu eapiiriga kaitstud lapsed. Sestap ongi üks variant jätkata avalikku arutelu ja oodata, kuni tehakse uusi uuringuid.

Tervise arengu instituut on koolinoorte tervisekäitumise, sh seksuaaltervise teemadel teinud mitu uuringut ja ilmselt on plaanis neid teha ka edaspidi. Tulevikus võiks lisada uuringutesse küsimusi noorte seksuaalpartnerite vanuse ja sellega seotud riskikäitumise kohta. Küsitlusi on teinud ka seksuaaltervise liit, keda tasub samuti kaasata.

Vähe on andmeid selle kohta, mida noored ise arvavad seksuaalse enesemääramise eapiiri sobivusest. Noorteühenduste liit on väljendanud eapiiri tõstmise asjus pigem vastumeelsust (Kalmus, 2008b; ENL, 2010), ent uuringuid noorte vahetu arvamuse, suhtumise kohta varasesse seksuaalelu alustamisse jms napib.

Mõtet jätta eapiir muutmata on toetanud ka osa spetsialiste ja lastega seotud organisatsioonid, nt MTÜ Isade Eest ja lastefond.

2) Tõsta eapiiri

Tehtud on ettepanekuid tõsta eapiiri ühe aasta (sotsiaalministeerium, lastekaitse liit, psühhiaatrie selts) ja kahe aasta võrra (laste huvikoja 10 liikmeorganisatsiooni⁸,

⁸ Lapse Huvikaitse Koja liikmed, kes pooldavad eapiiri tõstmist 16 aastani: Pelgulinna Lastekaitse Keskus, Eesti

seksuaaltervise liit, Tartu laste tugikeskus, lastekaitsetöötajad jne).

Peamise argumendina on esitatud laste vähest küpsust ja arengulisi eripärasid, mistõttu tuleb seista vastu täisealiste ebatervest huvist tingitud seksuaalsele ärakasutamisele. Põhjenduseks on toodud ka vanemate teismeliste sagedast kokkupuudet interneti vahendusel toime pandud seksuaalse väärkohtlemisega.

Selle alternatiivi toetajad on leidnud, et nii saaks karistada isikuid, kes astuvad seksuaalsuhtesse 14–15aastastega, kasutades ära nende ebaküpsust.

3) Erandid vanuse alusel ja sõltuvussuhte korral

Nende erandite eesmärk rea riikide seadustes on kaitsta kõige haavatumaid (kes ei julge oma nõustumatust väljendada, sest on sõltuvussuhtes süüdlasega) ja mitte karistada lähiealisi noori seksuaalsuhete eest.

Eesti eksperdid pole erandite lisamist soovitanud (ilmselt on siin üks põhjus ka napivõitu teadmised teiste riikide kogemuse kohta). Samuti pole tehtud ettepanekuid vaadata üle alaealiste omavahelise seksuaalse läbikäimise teema. Tõsi küll, sotsiaalministeerium on soovitanud kaaluda erandeid, kui tõstatas oma 2009. a analüüsis küsimuse 10- ja 17aastase seksuaalsuhte sobivusest.

4) Kombineeritud variandid

- (a) mitte tõsta eapiiri, kuid lisada erandid;
- (b) tõsta eapiiri ja lisada erandid.

Lastevanemate Liit, UNICEF Eesti, Perede ja Laste Nõuandekeskuse, Nõmme Lastekaitse Liit, Eesti Laste ja Noorte Hoolekandeesutuste Ühendus, Rakvere Lastekaitse Ühing, Caritas Eesti, SOS Lasteküla Eesti Ühing.

3.2. Eapiiri muutmise argumendid ja kaasnevad mõjud

Mõjude kirjeldamisel on muu hulgas tuginetud huvirühmade ametlikele seisukohtadele ja nii töökohtumistel kui ka ajakirjanduses esitatud arvamustele.

EAPIIRI TÕSTMINE ANNAB AVALIKKUSELE JA POTENTIAALSELE SÜÜDLASELE SELGE SIGNAALI: SEKS LAPSEGA ON KURITEGU

Eesmärk on muuta hoiakut: anda ühiskonnale ja võimalikele väärkohtlejatele selge sõnum, et seksuaalsuhteid eapiirist nooremate lastega ei sallita ega peeta normaalseks ning täiskasvanu vastutus on alati suurem, kui ta alustab seksuaalsuhteid alaealisega.

EAPIIRI TÕSTMISEGA SUURENEB LASTE SEKSUAALSE ENESEMÄÄRAMISÕIGUSE PIIRAMINE

Eapiiri tõstmine mõjutab ja piirab teatud vanuses noorte seksuaalset enesemääramise vabadust. Kuigi piiramist õigustab vajadus tagada lapse normaalne areng, siis omaette küsimus on, millisel juhul on need kaks poolt – vajadus kaitsta lapsi täisealiste seksuaalse ärakasutamise eest ja noorte vaba seksuaalne enesemääramisõigus (millel on oluline roll lapse noorukiks kujunemisel) – tasakaalus.

Eapiiri tõstmise pooldajad pole esitanud oma ettepaneku toetuseks andmeid, et 14- ja 15aastased on enim ohustatud sihtrühm täisealiste seksuaalse ärakasutamise ees või et eapiiri on vaja tõsta raseduste, abortide ja suguhaiguste laia leviku tõttu just selles vanuserühmas.

Laste õiguste piiramist on aktiivselt rõhutanud noored ise (ENL, 2009; Kalmus, 2008a ja 2008b). Eesti noorteühenduste liit, kuhu kuulub 53 noorteühendust, on meedia vahendusel korduvalt rõhutanud, et vanusepiiri tõstmine ei too muutust noorte seksuaalkäitumises. Liidu arvates tuleb

täiendada noorte teadmisi ja edendada seksuaalkäitumisharidust ning teavitada noori võimalikest suguelu alustamisega kaasnevatest tagajärgedest – nendes valdkondades on liidu hinnangul kõige enam puudujääke. Seksuaalset küpsust ja eakohast käitumist ei suurenda eapiiri tõstmine ehk teatud seksuaalsuhete kriminaliseerimine, vaid parem seksuaalharidus.

Eapiiri tõstmine soodustab ka laste nn ülekaitstust, st et lapsi püütakse hoida eemal kõigist riskidest ja ohtudest, ehkki küpsus eeldab ka kokkupuudet riskidega (COE, 2006).

PAREM KAITSE TEISMELISTE INTERNETI VAHENDUSEL TOIMUVA SEKSUAALSE ÄRAKASUTAMISE EEST

Vajadusega kaitsta lapsi interneti vahendusel toimuva ärakasutamise eest on eapiiri tõstmist põhjendanud ennekõike sotsiaalministeerium (2008. a ühe, 2009. a kahe aasta võrra).

Põhjendustes on viidatud teismeliste suuremat riskitaset kinnitavatele uuringutele, nt ühe uuringu järgi oli peagu enamik interneti vahendusel toime pandud seksuaalse väärkohtlemise ohvritest 13aastased või vanemad ning 15–17aastased olid kõige altimad kontakte looma ja internetist leitud tuttavaga kohtuma (Sotsiaalministeerium 2009; Wolak 2008).

Ka hiljutine uuring „EU Kids Online“ näitas, et kuigi 13–16aastased teavad märksa rohkem internetiturvalisusest ning oskustest ja enesekindlusest jääb vajaka just noorematel ehk 11–12aastastel, siis internetiga seotud riskid suurenevad vanuse kasvades (Livingstone, 2011). Seksuaalse alatooniga sõnumite saamist/saatmist ning internetis kohatud võõraga kohtumist on kogenud küll vähe lapsi (vastavalt 14% ja 9%), ent nende seas on rohkem 13–16- kui 11–12aastaseid. Alastipilte oli internetis küsitud 1%-lt 11–12aastastelt, 2%-lt 13–14aastastelt ja 3%-lt 15–16aastastelt. Võrgututtavaga oli päriselus kohtunud 2% 9–10aastastest, 4% 11–

12aastastest, 9% 13–14aastastest ja 16% 15–16aastastest.

Ilmselt mõjutab uute tehnoloogiate kiire omaksvõtt ja aktiivne internetikasutus ka noortekultuuri ning noorte arusaamu seksuaalkäitumise vallas. Näiteks on Rootsis leitud, et noored mehed, kes tarbivad rohkem võrgupornograafiat, puutuvad tõenäolisemalt kokku riskeeriva seksuaalkäitumisega ja alustavad seksuaalsuhteid varasemas eas. Samas uuringus selgus, et ka noorte endi hinnangul on kokkupuude võrgupornograafiaga mõjutanud nende seksuaalseid ootusi ja nõudmisi (Nyman, 2008; Häggström-Nordin, 2005).

Kuid siin tuleb arvestada ka samme, mida juba on astunud internetis toimuva väärkohtlemise ennetamiseks. 2010. a märtsis kriminaliseeriti lapsepeibutamine (*grooming*). Tegu on ennetava meetmega, et kaitsta paremini kuni 18aastaseid lapsi (st ka eapiirist vanemaid lapsi) internetis seksuaalsel eesmärgil peibutamise ja seeläbi seksuaalse ärakasutamise eest.

VANUSELISED ERANDID MUUDAKSID PILDI LASTELE KEERULISEMAKS JA RASKESTI HOOMATAVAKS

Praegu on seksuaalse enesemääramise eapiiri õiguskorraldus lihtne ja üheselt mõistetav. Erandid võivad muuta lubatavate ning keelatud tegevuste ringi alaealistele ähmasemaks ja keerulisem süsteem võib tekitada alaealistes segadust. Sestap on tähtis, et alaealisi, nende vanemaid ja üldsust teavitataks õigel ajal võimalikest seadusemuudatustest.

Kui mitte karistada seksuaalsuhteid väikese arengulise erinevuse korral, siis tähendab see lisakulu õiguskaitseasutustele (sh ekspertide kulu). See eeldab ka lastega töötavate spetsialistide koolitamist, sest lapse valmisolekut on keeruline hinnata.

EAPIIRI TÖSTES SARNANEKSIME NAABERRIIKIDE, SH PÕHJAMAADEGA

Rahvusvahelise haardega väärkohtlemise juhtumeid menetledes võib tekkida probleeme, kui seksuaalse enesemääramise eapiir on ühes riigis 18, teises aga 14. Näiteks Soomes, Lätis, Leedus, Venemaal on eapiir 16 aastat, Rootsis ja Taanis 15 aastat ning on leitud, et enam-vähem samas rändluspriirkonnas võiks see olla samalaadne. Ka aitaks naaberriikide sarnane eapiir takistada laste seksuaalse väärkohtlemise eesmärgil Eestisse reisimist.

EAPIIRI MUUTES TULEB ARVESTADA KOOSKÕLA TEISTE EALISTE PIIRANGUTEGA

Seksuaalse enesemääramise eapiiri muutmist kaaludes tuleb silmas pidada ka teisi vanusepiire, mis alaealistele piiranguid seavad.

- Karistusseadustik sätestab, et isik on süüvõimeline, kui ta on tegu toime pannes vähemalt 14aastane. Karistusseadustiku kommenteeritud väljaandes (2009) on öeldud, et 14 aastat tuleneb pedagoogikast ja psühholoogiast ehk on teaduslikult põhjendatav, ent samal ajal on vanusepiiri asetamine ka tinglik ning kujutab endast õiguspoliitilist otsust.
- Alkoholiseaduse järg peab isik alkoholi tarbimiseks ja ostmiseks olema vähemalt 18aastane.
- Hasartmänguseaduse järgi ei tohi alla 21aastane isik mängida õnnemängu, kaughasartmänguna korraldatavat õnnemängu ega osavusmängu. Samuti on keelatud alla 21aastasel isikul õnnemängu mängukohas viibida. Loteriid ei tohi mängida alla 16aastased isikud.
- Lastekaitse seaduse kohaselt on alla 16aastasel alaealisel keelatud viibida täiskasvanud saatjata avalikes kohtades kell 23.00–6.00 (1. juunist 31. augustini kell 24.00–5.00). Kohalikul omavalitsusel on õigus öist liikumispiirangut ajutiselt lühendada.
- Nõusoleku alaealise uuringuteks ja raviks

annavad lapse seaduslikud esindajad, s.o tema vanemad või eestkostjad, kes peavad lähtuma alaealise parimatest huvidest. Teovõimetu või piiratud teovõimega isiku ravimi kliinilises uuringus osalemiseks annab nõusoleku tema seaduslik esindaja, 7–18aastase alaealise uuringus osalemiseks on vaja ka alaealise nõusolekut.

- Vastavalt raseduse katkestamise ja steriliseerimise seadusele võib piiratud teovõimega (seega ka alla 18aastase) naise raseduse katkestada tema enda soovil ja tema eestkostja nõusolekul. Kui naine ei ole raseduse katkestamisega nõus või ei suuda tahet avaldada või kui eestkostja raseduse katkestamisega ei nõustu, võib raseduse katkestada üksnes kohtu loal. Samas seaduses on sätestatud raseduse katkestamise tähtaeg: kuni 11 nädalat kestnud rasedus. 11–21 nädalat kestnud rasedust võib katkestada üksnes seaduses loetletud juhtudel (üks erand on alla 15aastase isiku rasedus).
- Riigikogu ja omavalitsuste valimistel osalemiseks peab valija olema vähemalt 18aastane.
- Tsiviilseadustiku üldosa seaduse järgi on täielik teovõime ehk võime iseseisvalt teha kehtivaid tehinguid 18aastaseks saanud isikul (täisealisel). Sellest nooremal (alaealisel) on piiratud teovõime. Kohus võib vähemalt 15aastase alaealise piiratud teovõimet laiendada, kui see on alaealise huvides ja alaealise arengutase seda võimaldab. Sel juhul otsustab kohus, milliseid tehinguid võib alaealine teha iseseisvalt. Perekonnaseadus sätestab, et kohus võib laiendada vähemalt 15aastase isiku teovõimet abiellumiseks ning abieluga seotud õiguste teostamiseks ja kohustuste täitmiseks. Alaealise piiratud teovõimet võib laiendada tema seadusliku esindaja nõusolekul. Kui nõusoleku andmisest keeldumine on ilmselt vastuolus alaealise huvidega, võib kohus alaealise teovõimet laiendada seadusliku esindaja nõusolekuta. Mõjuval põhjusel võib kohus

alaealise piiratud teovõime laiendamise täielikult või osaliselt tühistada.

See loetelu pole ammendav, samuti ei ole eri eapiiridel samaväärne tähtsus ja aktuaalsus. Kõige enam on seksuaalse enesemääramise eapiiri kõrvutatud kriminaalvastutuse ja abiellumise eapiiriga. Seksuaalse enesemääramise eapiiri tõstes kaoks paralleel kriminaalvastutuse eapiiriga, samas võib tekkida kooskõla mõne teise eapiiriga, nt minimaalse abiellumiseaga. Seksuaalse enesemääramise eapiir on lähedalt seotud ka raseduse katkestamise eapiiriga, mis praegu on 18 aastat. Nii palju kui meile teada, on sotsiaalministeerium aga astunud samme selle eapiirierandi muutmiseks.

Kokkuvõttes: alaealistele seatud eapiirangud pole süsteemsed ning raske on hinnata, kas need on proportsioonis. Siiani on peetud oluliseks seksuaalse enesemääramise ja kriminaalvastutuse eapiiri sarnasust, lähtudes loogikast, et kui 14aastane on võimeline vastutama nt röövimise või tapmise eest, siis on ta võimeline otsustama ka seksuaalsuhtega kaasneva üle. Kui Põhjamaades on mõlemad eapiirid samad, siis nt Suurbritannias on kriminaalvastutuse iga 10, seksuaalse enesemääramise eapiir aga 16.

Kasutatud kirjandus

- AVERT, 2011. Worldwide ages of consent. <http://www.avert.org/age-of-consent.htm> (04.2011)
- BookRags, 2011. http://www.bookrags.com/wiki/Age_of_consent#Social_attitudes (04.2011)
- Cacciatore, R. (2008). Laste seksuaalkasvatus. Käsiraamat lapsevanematele. Varrak, 2008
- COE (2006). Report of Informed Consent, Adolescent Sexuality and the Protection against Sexual Abuse. The Committee of Experts on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Abuse (PC-ES). Prepared by Mr Holger EICH, Scientific expert.
- Eesti Seksuaaltervise Liidu seisukoht seksuaalelu alustamise vanuse osas. 26.01.2009, uuendatud 20.05.2011.
- EU Commission Proposal (2010). Proposal for a Directive on combating the sexual abuse, sexual exploitation of children and child pornography, replacing Framework Decision 2004/68/JHA. Ref: EC10-060.
- Ellis, J., S., Kitinger, C. (2002). Denying equality: an analysis of arguments against lowering the age of consent for sex between men. Journal of Community and Applied Social Psychology, 12 (3), 167-180.
- Fawcett, S., C. (24.09.2009). The UK Debates Lowering The Age of Sexual Consent. Newsflavour. <http://newsflavor.com/world/europe/the-uk-debates-lowering-the-age-of-sexual-consent/> (mai 2011)
- Haldre, K. (2009). Sexual Health and Behaviour of Young Women in Estonia. Dissertations. Department of Obstetrics and Gynaecology of Tartu University. Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Häggström-Nordin, E. (2005). Worlds Apart?: Sexual Behaviour, Contraceptive Use, and Pornography Consumption Among Young Women and Men. University dissertation from Uppsala.
- Kalmus, K. (29.05.2008a). Eesti tahab keelata seksi noorema kui 16aastasega. Eesti Päevaleht. <http://www.epl.ee/artikkel/430718> (märts 2011)
- Kalmus, K. (30.05.2008b). Noorteühendused: seksiarutellu tuleb kaasata ka noored. Eesti Päevaleht. <http://www.epl.ee/artikkel/430845>
- Lazarová, D. (7.12.2005). Age of consent and criminal responsibility may be lowered. RadioPraha. <http://www.radio.cz/en/section/curr-affrs/age-of-consent-and-criminal-responsibility-may-be-lowered> (mai 2011)
- Livingstone, S., Haddon, L. Görzig, A., and Ólafsson, K. (2011). Risks and safety on the internet: The perspective of European children. Full Findings. LSE, London: EU Kids Online. [http://www2.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/EUKidsII%20\(2009-11\)/EUKidsOnlineIIReports/D4FullFindings.pdf](http://www2.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/EUKidsII%20(2009-11)/EUKidsOnlineIIReports/D4FullFindings.pdf) (veebruar 2011)
- Leitenberg, H., Saltzman, H. (2003). College Women Who Had Sexual Intercourse When They Were Underage Minors (13-15): Age of Their Male Partners, Relation to Current Adjustment, and Statutory Rape Implications. Sex Abuse 2003 15:135
- Lindsay, D. (29.09.2009). Peter Tatchell's call to lower the age of consent to 14 is disgusting. The Telegraph.

- <http://blogs.telegraph.co.uk/news/davidlindsey/100011564/peter-tatchells-call-to-lower-the-age-of-consent-to-14-is-disgusting-sex-is-for-adults/>
- Lõhmus, L., Trummal, A. (2007). HIV-i temaatikaga seotud teadmised, hoiakud ja käitumine Eesti noorte hulgas. Tervise Arengu Instituut. Uurimusraport 2007. Tallinn, 2007. http://www2.tai.ee/teated/GF/HIV_nooru uurimus_2007.pdf (mai 2011)
- Nyman, A. (2008). Abused online. Published by BUP Elefanten (Child and Adolescent Psychiatric Unit) and the County Council of Östergötland.
- Osalusveeb (2008). Mitte tõsta seksi nõusolekuvanust. <https://www.osale.ee/ideed/idea/viiv/2274/2/comments> (märts 2011)
- Pilon, M. (2001). Canada's Legal Age of Consent to Sexual Activity. Library of Parliament. Law and Government Division. PRB 99-3E.
- Raun, A. (17.04.2010). *Online*-väitlus: täiskasvanu seks alla 16-aastasega tuleks keelata <http://www.postimees.ee/?id=249701> (mai 2011)
- Smette, I., Stefanses, K., Mossige, S. (2009). Responsible victims? Young people's understandings of agency and responsibility in sexual situations involving underage girls. *Young* 2009 17:351.
- Sootak, J., Pikamäe, P. (2009). Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. Kirjastus Juura.
- Soo, K. (2004). Isiklikud seksuaalkäitumise mustrid. Kogumikus (toim Soo & Kutsar) Seksuaalse väärkohtlemise kogemused ja hoiakud Eesti noorte hulgas. http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=20777/seksuaalse+vaarkohtlemise+kogemused+E+noorte+hulgas_2004.pdf (mai 2011)
- Sotsiaalministeerium, (2008). Sotsiaalministeeriumi sisend laste kaitset seksuaalse ärakasutamise eest käsitleva EN konventsiooni mõjude analüüsi kohta.
- Sotsiaalministeerium. (2009). Analüüs alaealiste seksuaalse enesemääramise vanusepiiri muutmise kohta. Sotsiaalhoolekande osakond.
- Tachell, P. (24.09.2009). Don't criminalise young sex. *Guardian*. <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/libertycentral/2009/sep/24/sex-under-16-underage> (mai 2011)
- Thomson, R. (2004). An adult thing? Young People's Perspectives on the Heterosexual Age of Consent. *Sexualities* 2004 7: 133.
- Tisdall, J. (16.09.2004). Age of consent should be lower. *Aftenposten*. <http://www.aftenposten.no/english/local/article872110.ece> (mai 2011)
- Trummal, A., Glušková, N., Murd, M. (2011). HIV-i temaatikaga seotud teadmised, hoiakud ja käitumine Eesti noorte hulgas. Tervise Arengu Instituut. Uuringuraport 2010. Tallinn, 2011. http://www.tai.ee/failid/HIV_i_temaatikaga_seotud_teadmised_hoiakud_ja_kaitumine_eeesti_noorte_hulgas_est_ru_sl.pdf.pdf (juuli 2011)
- Tšehhi justiitsministeeriumi vastus päringule (02.06.2011).
- Waites, M. (2003). Equality at Last? Homosexuality, Heterosexuality and the Age of Consent in the United Kingdom. *Sociology* 2003 37: 637.
- Waites, M. (2005). The Age of Consent: Young People, Sexuality and

Citizenship. Hampshire, IL: Palgrave Macmillian.

Wolak, J. (2008). The Second Youth Internet Safety Survey. Children with abusive experiences online.

Kasutatud õigusaktid

Alkoholiseadus. RT I 2002, 3, 7.

Hasartmänguseadus. RT I 2008, 47, 261.

Karistusseadustik. RT I 2001, 61, 364.

Kohaliku omavalitsuse volikogu valimise seadus. RT I 2002, 36, 220.

Lastekaitse seadus. RT 1992, 28, 270.

Riigikogu valimise seadus. RT I 2002, 57, 355.

SE 728 (2010). Karistusseadustiku muutmise seaduse eelnõu ja selle seletuskiri.

Tsiviilseadustiku üldosa seadus. RT I, 2002, 35, 216.

Lisa 1. Laste seksuaalne enesemääramise eapiir valitud riikides 2011. a jaanuari seisuga

RIIK	EAPIIR	ERANDITE OLEMASOLU	SELGITUSED
Austria	14	+ (partnerite vanus)	Erandina võivad 13aastased olla seksuaalsuhtes endast 3 aastat vanema isikuga.
Belgia	16	–	
Bulgaaria	14	–	
Eesti	14	–	Karistatav on täisealise isiku seksuaalsuhe noorema kui 14aastasega, alaealiste (10-17) omavahelisi suhteid seadus ei reguleeri.
Hispaania	13	–	
Holland	16	+ (partnerite vanus)	Erandina ei karistata seksuaalsuhteid vanemate kui 12aastaste partnerite vahel, kelle vanusevahe pole suur. Igal konkreetsel juhul on lubatud partnerite vanusevahemik kohtu otsustada ehk lubatud vanuselist vahemikku partnerite vahel seadus ei määratle, praktikas on sagedamini aktsepteeritud kuni kolmeaastast vanusevahet.
Iirimaa	17	+ (seksuaalsuhte tüüp)	Suguühenduse puhul eapiiriks 17 aastat, muul viisil sugulise kire rahuldamisel on eapiiriks 15 aastat. Seksuaalsuhete eest noorema kui 15aastasega on ette nähtud rangem karistus kui seksuaalsuhete eest 15-17aastasega.
Island	15		Island
Itaalia	14	+ (partnerite vanus ja usaldussuhe)	Konsensuslikke seksuaalsuhteid 13aastase ja temast kuni 3 aastat vanema vahel ei karistata. Kui partnerite vahel on usaldussuhe (nt üks partneritest on õpetaja, treener), siis on eapiiriks 16 aastat.
Kanada	16	+	
Kreeka	15	+ (partnerite sugu, sh partnerite vanus)	Meessoost isikutele homoseksuaalsetes suhetes on eapiiriks 17, va vanemate kui 15aastaste ja nooremate kui 18aastaste partnerite vahel.
Küpros	17	–	
Leedu	16	–	
Luxembourg	16	–	
Läti	16	–	

Malta	18	–	
Norra	16	+ (vanuseline ja arenguline erisus)	Erandina võidakse mitte karistata seksuaalsuhteid partnerite vahel, kui nende vanuseline või vaimne ja füüsiline arengutaseme erinevus pole suur.
Poola	15	–	
Portugal	14	+ (arenguline erisus)	Lisaks on karistatav seksuaalsuhe 14- kuni 16aastastega juhul, kui kasutatakse ära nende ebaküpsust.
Prantsusmaa	15	+ (usaldussuhe)	Kui tegu on usaldussuhtega (nt adopteeritud laps, õpetatav, treenitav laps jne), siis on eapiiriks 18 aastat.
Rootsi	15	+ (usaldussuhe ja partnerite vanus)	Kui tegu on usaldussuhtega (nt partneriks on adopteeritud laps, õpetatav, treenitav laps jne), siis on eapiiriks 18 aastat; samuti pole karistatav seksuaalsuhe alla 16aastasega, kui partnerite vanuseline vahe on väike (hiljutine kohtulahend, kus 17aastast ei mõistetud süüdi ligi 15aastase tüdrukuga vahekorras olemise eest).
Rumeenia	15	+ (usaldussuhe)	Kui tegu on usaldussuhtega (nt adopteeritud laps, õpetatav, treenitav laps jne), siis on eapiiriks 18 aastat.
Saksamaa	14	+ (partnerite vanus)	Lisaks on karistatav vanema kui 21aastase suguühendus 14- ja 15aastastega, kel puudub piisav küpsus seksuaalseks enesemääramise osas – see eeldab otsest kaebust ohvri poolt.
Slovakkia	15	–	
Sloveenia	15	+ (arenguline erisus)	Võetakse arvesse ohvri küpsust.
Soome	16	+ (vanuseline ja arenguline erisus)	Erandina ei karistata seksuaalsuhteid partnerite vahel, kui nende vanuseline või vaimne ja füüsiline arengutaseme erinevus pole suur.
Suur-britannia	16	+ (usaldussuhe)	Kui tegu on usaldussuhtega (nt adopteeritud laps, õpetatav, treenitav laps jne), siis on eapiiriks 18 aastat.
Taani	15	+ (usaldussuhe)	Kui tegu on usaldussuhtega (nt adopteeritud laps, õpetatav, treenitav laps jne), siis on eapiiriks 18 aastat.
Tšehhi	15	–	
Ungari	14	–	